

РОЗВИТОК МІСТА КИЄВА НА ОСНОВНИХ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗРІЗАХ

Ключові слова: історико-географічні зрізи, Київ, просторові трансформаційні процеси, місто

Сутність історико-географічного дослідження полягає в необхідності вивчення змін в природі та в суспільстві на певній території в наскрізній часовій перспективі. Пізнання особливостей функціонування географічних об'єктів з позицій історичної географії базується на виявленні генетичних рядів розвитку основних компонентів території. Для всебічного аналізу природи, населення, господарства, їх взаємодії на конкретній території впродовж певного періоду часу застосовують, зокрема, метод історико-географічних зрізів.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими завданнями. Виявлення загальних закономірностей формування систем природокористування, територіальної організації суспільства, екологічних ситуацій потребує, зокрема, розкриття особливостей їх становлення та трансформації на різних етапах розвитку. Виявлення історико-географічних зрізів суспільного розвитку столиці України дозволить обґрунтувати стратегію її розвитку у майбутньому.

Аналіз основних досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідження особливостей розвитку міста Києва у історичні перспективи представлені в працях відомих істориків, києвознавців М. Берлінського, митрополита Є. Болховітінова В. Іконникова, М. Максимовича, В. Антоновича, О. Ставровського, М. Грушевського, М. Каргера, П. Толочка та ін. Ці дослідники здійснили розшук, реалізували заходи із збереження старожитностей, упорядкували джерела та здійснили реконструкції історичного розвитку міста на основних його етапах. У працях Ю. Білоконя, О. Гладкого О. Драпіковського, І. Іванової, В. Нудельмана та ін. розкрито ряд питань щодо використання міських територій, їх функціонального зонування на прикладі м. Києва. Нереалізованим залишається виділення історико-географічних зрізів суспільного розвитку столиці України із визначенням основних трансформацій суспільного розвитку в їх межах.

Дослідження формування та розвитку столиці України у розрізі основних історико-географічних зрізів має на меті здійснити аналіз його трансформації з позицій діахронічного підходу.

Було поставлено та вирішено наступні **завдання**: визначити основні історико-географічні зрізи суспільного розвитку міста Києва та дати характеристику визначальних особливостей трансформацій у їх розрізі.

Основна частина. Ми під історичною географією розуміємо розділ наукового знання про загальні закономірності та особливості формування, розміщення та розвитку географічних об'єктів у їх взаємодії на визначених історичних зрізах [4, с. 60].

Визначення історико-географічного зрізу передбачає: врахування усього комплексу взаємозв'язків компонентів природи та суспільства на даній території з акцентом на провідних зв'язках; територіальну цілісність досліджуваного регіону та чітке встановлення часових меж [3, с. 80].

Основною відмінною рисою одного зрізу від іншого, на нашу думку, є суттєва перебудова системи взаємозв'язків у структурі досліджуваного об'єкту, а отже способу життєдіяльності. Провідними чинниками кардинальних трансформацій системи зв'язків міста виступають особливості перетворення простору, технологічний та науково-технічний прогрес, етнокультурні особливості побудови систем життєдіяльності, та, як наслідок, зміна основних функцій як міста у цілому так і його складових частин.

За критерії виділення істотко-географічного зрізу ми прийняли суттєві перетворення людиною території міста, його меж та територіальної структури; зміни у системі природокористування та антропогенного перетворення навколишнього природного середовища; демографічні переходи від одного типу відтворення населення до іншого; трансформації господарської структури, які ведуть до перебудови усієї системи просторових зв'язків територіальних комплексів; зміни політично-адміністративного статусу; просторові трансформації культурного середовища міста.

Найбільш загальними історико-географічними зрізами становлення та розвитку міста Києва, які корелюються із виділеними відповідними зрізами становлення та розвиток суспільно-географічного комплексу України та доповнюють відповідну схему [9, с. 91 – 92], ми вважаємо:

- 1. Розвитку як столиці однієї з найбільш значимих європейських держав середньовіччя (VIII – XIII ст.).**
- 2. Відродження як регіонального центру (XIII - XV ст.)**
- 3. Розвитку як вагомого центру національно ринку (XV - XVIII ст.).**
- 4. Утвердження індустріального виробництва як провідного чинника розвитку (XVIII – поч. XX ст.).**
- 5. Розвитку як ядра агломерації (50-ті – 90-ті рр. XX ст.).**

Передісторія міста Києва є досить багатою та значимою в історії нашої держави. Вона започаткована з часу заселення території в межах сучасної України представниками виду *Homo Sapiens*. Територія в межах якої сформувалось місто має надзвичайно сприятливе положення щодо просторової доступності через комунікативний канал долини Дніпра та його приток, який відігравав виняткове значення у ранній історії міста та наявності природних можливостей організації дієвої системи захисту від посягань агресивних сусідів. Археологічні дослідження зафіксували на території, яка належить сучасному Києву поселення представників суспільства мисливців на мамонта (близько 20 тис. р. тому), мисливців мезолітичних культур (10 – 8 тис. р. тому), серед чисельних поселень поселення на високих берегах річок та

підвищених ділянках в межах Києва часів неоліту та енеоліту найбільш значимі сформовані представниками Дніпрово-Донецької, Трипільської, Ямної археологічних культур [1, с. 142 – 148].

За цей час сформувались та ускладнились просторові суспільні зв'язки. Спочатку мисливські, а згодом і землеробські та скотарські культури цього часу опанували територію в межах міста. Активно зводився ліс, природна рослинність змінювалась сільськогосподарськими культурами, ландшафт перетворювався та ускладнювався внаслідок формування мережі поселень основним у контексті перетворення простору у цей час стало започаткування аграрного господарства, яке визначило трансформацію інших складових суспільного розвитку, насамперед культури та духовної сфери. Закріплюється спеціалізація окремих галузей господарства (насамперед, промислів – рибальство, мисливство, бортництво тощо). Зрештою передумовами створення міста стало набуття у господарському розвитку важливого місця ремеслом та регіоналізація системи життєдіяльності. Ці процеси хронологічно були пов'язані із слав'яногенезом. Із ним найчастіше пов'язують розвиток зарубинецької та черняхівської археологічних культур, які, зокрема, за виявленим матеріальними пам'ятками археології займали територію Києва у кінці I тис. до н. е. – середині I тис. н. е. На значній території, яка увійшла у меж давньоруського Києва та прилеглої до неї у цей час було сформовано більше десяти слов'янських поселень – найбільш важливі в районі Старокиївської та Замкової гори, на початку вул. Володимирської. На їх основі до V ст. із утворенням та зміцненням Полянського князівства утворилось та швидко зростало його ядро місто Київ (Старокиївська гора, Дитинець) [5, с. 22]. У загальному суспільному розвитку території теперішньої України це історико-географічний зріз політико-географічної організації суспільства [9, с. 93]. Найважливішим з позицій сьогодення у цей час є інтенсифікація природокористування та господарської діяльності, зростання чисельності населення в межах майбутнього міста, формування розвиненої системи розселення зорієнтованої на торговельні шляхи на прилеглі території, підключення до інтенсивної міжнародної торгівлі.

1. Розвиток Києва як столиці однієї з найбільш значимих європейських держав середньовіччя (VIII – XIII ст.). Давньоруська держава – найбільша у Європі – об'єднувала більше 20 народів. Система розселення мала чіткі риси річкової цивілізації. На великих річках – основних транспортних артеріях – виникали основні міста: торговельні, а пізніше і ремісничі центри. Навколо них виникали менші поселення – містечка (городища) – як центри землеробства, мисливства, рибальства, які у свою чергу були пов'язані із хуторами у два-три двори. Основним центром системи розселення, найбільшим містом був Київ. Розквіту місто набуває як столиця держави Руська земля. З VIII ст. зростає кількість жителів міста за рахунок переселенців. Він перетворюється на основний економічний (ядро поліремісничого вузла), торговельний (Грецький, Соляний, Залозний торговельний шляхи) та політичний, релігійний та культурний (архітектура, живопис, література, ювелірне мистецтво та ін.) центр держави [10, с. 432 -

451]. До XIII ст. площа одного з найбільших у середньовічній Європі міста зросла до 400 га, а чисельність жителів досягала 50 [11, с. 171 - 175]. Ядром території міста були Верхнє місто та Поділ. Органічною складовою міста крім центрального ядра стають чисельні слободи, села, княжі та боярські двори, монастирі, які його оточували. Якщо град Володимира сягав 10 га, то Ярослава вже – 70 га. Він та його околиці були забудовані житловою забудовою знаті та її челяді й монументальними будовами – насамперед церквами. Основна маса населення – ремісники, дрібні торговці – жили на Подолі. Він мав суцільну зрубну забудову, окремі обійстя власників переважно двоповерхових зрубів формували вулиці та провулки та були огороженні високими дерев'яними парканами. Поділ був центром ремісничої та торговельної діяльності у місті. Тут функціонувало більше 50 майстерень 60 спеціальностей ремесла. Важливими для становлення Києва як центра великої держави були інтенсивні зв'язки із найближчими містами – Вишгород, Білгород, Василів [5, с. 30].

На цьому історичному зрізі Київ зазнав зростання та розвитку як наднаціонального центру суспільного розвитку у Європі. Використання багатих ресурсів давньоруської держави призвело до формування тих матеріальних цінностей культурного розвитку, які є репрезентативною спадщиною – об'єктом охорони (у тому числі і як всесвітньої спадщини) та використання як найбільш значимих для залучення туристичних потоків – сучасного міста. Це час інтенсивного перетворення міського простору. Основними трансформуючими суспільний розвиток особливостями стали розвиток його внутрішньої структури у відповідності до загальноєвропейського контексту.

2. Відродження як регіонального центру (XIII - XV ст.). Падіння давньоруської держави внаслідок нападу монголів призвело до втрати політичної гегемонії у Східній Європі колишній столиці Русі, значним демографічним, культурним та матеріальним втратам. Київ досить швидко відроджувався як центр історичної Київщини. Він зберігає значимими свої ремісничу, релігійну, торговельну, комунікативну та адміністративну (центр князівства, воєводства) функції.

Ускладнилась географія міста. Воно тепер складалось із трьох досить ізольованих частин – Верхнього міста, Подолу та Печерську [4, с. 196 – 197]. Із 20 тис. мешканців міста більшість жила на Подолі з ремесла, торгівлі, промислів (рибальство, бджільництво, полювання, мірошництва), землеробства. Територію Поділу формували магістрат, реміснича частина, ринок та біскупщина. Техніка ремесла змінилась, зазнала навіть спрощення. Більшого поширення набуває ремісничє виробництво, яке задовольняло потреби простолюду. На київських торгах зростає частка продукції яка реалізовувалась на внутрішньому ринку – хліб, риба, збіжжя, горілка, пиво, сіль, товари повсякденного вжитку. Дуже значимою залишалась роль Києва у міжнародній торгівлі. Розвивалась митна діяльність.

На даному історико-географічному зрізі в умовах агресивної політики сусідніх держав та поступової втрати власної Києву вдається зберегти своє

значення як ядра етнічної території. Київ зберіг також своє положення як регіонального центру – ядра історичної Київщини. Основними трансформуючими суспільний розвиток особливостями стали розвиток його внутрішньої структури у відповідності до інтенсифікації внутрішніх зв'язків населення, консолідації нації.

3. Розвитку як вагшого центру національно ринку (XV - XVIII ст.). Внаслідок Визвольної війни 1648–1654 рр. склались передумови для ефективного суспільного розвитку України. На території Козацької держави утвердився прогресивніший із попереднім полковий адміністративно-територіальний устрій. Почався генезис індустріального суспільства, поширилась приватна козацька власність на землю, формуються господарства фермерського типу. До кінця XVII ст. сформувалась торговельна інфраструктура. Густа мережа базарів, торгів, ярмарків сприяли зміцненню торгових зв'язків між селом і містом, господарськими районами країни. Ярмарки мали загальноукраїнський характер, що обумовлювало зміцнення зв'язків між українськими землями. Київ посідав провідне місце у системі внутрішнього виробництва та торгівлі, був ядром Правобережного району, який належав до середньо розвинутих на теренах, які належать нині сучасній Україні. Провідними функціями міста залишались ремісниче виробництво та торгівля. Із 11 ремісничих цехів найбільш значними були цехи шевців, кравців, кушнірів та ковалів. Розвивались промисли – насамперед виробництво цегли, винокурний, борошномельний, воскобійний. Зростає роль Києва як центру внутрішньої торгівлі – діяли дві однотижневі ярмарки [5, с. 70 – 72]. Після війни місто швидко відбудовувалось, підвищувався рівень його благоустрою. Тут проживало близько 15 тис. мешканців. Він продовжував ділитись на три частини. На Подолі, який був центром торгівлі та ремесла, проживала основна частка населення, розміщувався магістрат. На Печерську розміщувались будівлі лаври, помешкання лаврських ремісників та слуг. Не зважаючи на те, що у XVIII ст. територія міста була оточена спільними оборонними укріпленнями, основні три райони оточені посадськими, магістратськими та монастирськими слободами, віддалялись один від одного пустищами та лісом, мали свою адміністрацію та управління [5, с. 77].

4. Утвердження індустріального виробництва як провідного чинника розвитку (XIX – поч. XX ст.). У кінці XIX – на початку XX ст. в Україні відбувається демографічний вибух. У кінці XIX ст. в Україні розпочалась індустріалізація. Їй передував промисловий переворот, який забезпечував розвиток промислового виробництва з мануфактурного.

Якщо на початок XIX ст. у Києві проживало до 30 тис., то у 1913 р. більше 600 тис. Посилення демографічного потенціалу у десятки разів стало передумовою просторового перетворення міста та зміни його функцій. Воно було наслідком швидкого зростання промислового виробництва. Якщо у XVIII ст. промисловість міста була представлена кількома, переважно казенним, підприємствами то у XIX ст. Київ перетворився на провідний на Правобережній Україні та один з головних у Європейській Росії центрів промисловості. Особливо помітним був у XIX ст. розвиток харчової та легкої

промисловості – рафінадний завод на Деміївці, борошномельні підприємства (парові млини) на Подолі, пивзавод на Дорогожичах тощо. Київ перетворивсь на центр машинобудування із великими та значимими підприємствами на Шулявці, Звірицю, Подолі [7, с. 234 – 236]. Київ швидко зростав – інтенсивно забудовувались привокзальний район, Шулявка, Деміївка, Лук'янівка. У місті набув розвитку міський транспорт, водогін, каналізація, телефонний зв'язок. Інтенсивними зв'язками було пов'язано основні частини міста. У кінці місто із стадії промислового перевороту перейшло до стадії індустріалізації до 1913 р. тут нараховувалось 177 промислових підприємств на яких працювало більше 15 тис. робітників, що на 50 % перевищувало відповідні показники 1900 р. на стільки ж зріс випуск промислової продукції у місті [5, с. 154]. Першість за значенням набули металообробка та машинобудування – “Арсенал”, Головні залізничні майстерні, Південноросійський машинобудівний завод та інші. Другими за значенням серед промислових підприємств були підприємства харчової промисловості – рафінадний завод, великі парові млини, ковбасна фабрика, тютюнові фабрики, фабрика з виробництва цукерок та інші. У 90-х рр. XIX ст. у Києві почала діяти одна з перших в Україні електростанцій. Менше великих добре механізованих підприємств було серед цегельних заводів, меблевих та швейних фабрик. Розвитку міста як транспортного вузла сприяло будівництво важливих залізничних ліній – до Ковеля та до Полтави – нової гавані на Дніпрі. Зростала міська інфраструктура – насамперед міський транспорт (13 ліній міського трамваю протяжністю 75 км). Поступаючись в Російській імперії за чисельністю населення лише Петербургу, Москві та Ризі, за розміром забудованої території він поступався лише двом першим. У нових заводських районах проживало бідніше населення, неподалік від центру доходні будинки забезпечували потребу у житлі для середнього класу, у центрі у багатопверхових будинках у квартирах із підвищеними вигодами, поруч банків, торгових контор, біржі, готелів проживало заможне населення. Київ зайняв площу у 170 км² і включав нові райони – Солом'янку, Протасів та Кучменів яри, Шулявку. Близькими передмістями були Деміївка, Святошино, Нікольська слобода та Дарниця [4, с. 628].

Незважаючи на істотне економічне зростання Києва в XIX – на початку XX століть, він істотно відставав від передових європейських міст. Галузева структура промисловості залишалась однобокою.

5. Розвитку як ядра агломерації (50-ті – 90-ті рр. XX ст.). Відродження промисловості на новому витку індустріалізації після II Світової війни викликало швидке зростання населення та площі міста, а з кінця 50-х рр. формування міських агломерацій. Міське населення найшвидшими темпами зростало у 1960-х роках – на 0,5 млн. осіб щорічно [12, с. 39]. На 1959 р. в Україні було п'ять міст із населенням більше 500 тис., в яких проживало понад 21% міських жителів республіки. Вони перетворюються на ядра міських агломерацій, що зазнають додаткового стимулу до зростання. Київ досяг позначки в один мільйон мешканців у 1957 р., два мільйони – у 1976 р. Київська агломерація вже у 1959 р. складалася з 16 міст, в яких проживало 1257 тис. осіб [6, с.71]. У наслідок підвищення інтенсивності зв'язків Києва як

ядра агломерацій із прилеглою територією зроста її господарська роль – побудовано великі електростанції (у Вишгороді та Трипіллі), клінкерні і чавунопрокатні підприємства (Бровари), машинобудівні (Фастів, Ірпінь, Васильків) заводи, меблеві комбінати і швейні фабрики [2, с. 107]. Командно-адміністративний підхід до планування та розвитку Київської агломерації не дозволив уникнути виникненню галузевих і територіальних диспропорцій її розвитку.

Таким чином, у радянський період існування маючи вигідне суспільно-географічне положення, значний природно-ресурсний та людський потенціал розвиток міста відповідав середньому по світу для великих місту. Провідне місце в господарському комплексі залишалось за матеріальним виробництвом, насамперед промисловим. Високий рівень його концентрації на території міста обумовив ускладнення екологічної ситуації, аварія на територіально близькій ЧАЕС 1986 р. стала однією з найбільш трагічних сторінок в історії української столиці.

Таблиця 1 – Рівень прояву в сучасній функціональній структурі суспільно-географічного комплексу м. Києва особливостей розвитку його основних складових на різних історико-географічних зрізах

	вид діяльності людини	розселення населення	матеріальне виробництво	політична	культурна
	історико-географічний зріз				
1	Розвитку як столиці однієї з найбільш значимих європейських держав середньовіччя (VIII – XIII ст.).	*	-	**	**
2	Відродження як регіонального центру (XIII - XV ст.)	*	-	*	**
3	Розвитку як вагомого центру національно ринку (XV – XVIII ст.).	*	*	*	**
4	Утвердження індустріального виробництва як провідного чинника розвитку (XVIII – поч. XX ст.).	**	**	*	***
5	Розвитку як ядра агломерації (50-ті – 90-ті рр. XX ст.).	***	**	**	***

У таблиці однією зірочкою позначено помітний прояв у сьогоденні, двома значний, трьома беззаперечний та визначальний. Аналіз таблиці дає підстави зробити такі висновки: стовбуром суспільного розвитку столиці, як і країни загалом, на основних історико-географічних зрізах його вкладу до українського етно- та націогенезу є культурна сфера. Культурогенез вагомий для сучасного етапу розвитку країни а її столиці прослідковується на найбільш ранніх історико-географічних зрізах. Специфічною для столиці є виняткова роль у розвитку політичної та адміністративної функції міста. Іншими важливими складовими суспільного розвитку, трансформації та ускладнення яких дають підстави для виділення історико-географічних зрізів, стали системи розселення населення, господарський комплекс. Саме неузгодженість політичного значення та розвитку столиці із її соціально-економічним становищем та втрати на певному етапі значення політичної функції, на нашу думку є найбільш значимим проявом минулих негараздів розвитку м. Києва для сучасного його стану.

Флуктації просторового охоплення території, яка зазнавала помітного впливу розвитку Києва як державного полі функціонального ядра зрештою визначили не найбільш оптимальні межі території його притягання на регіональному та національному рівнях, не дозволили сформувати високу сучасну політичну організацію українського суспільства, що і визначило основні недоліки суспільного розвитку України та її столиці, не дозволило їй використати свій значний потенціал та посісти місце з-поміж провідних столиць Європи.

Отже, державна організація населення в межах сучасної України у середині I тис., призвела до розвитку її столиці – м. Києва. Регіоналізація української території, яка відображає в основних рисах етнографічні відміни українців, склалась в Давньоруській державі. В цей час Київ став ядром одного з найбільш значимих історичних земель України – Наддніпрянщини. Втрата власної державності призвела до неповної та викривленої індустріалізації міста, недостатнім розвитком видів діяльності притаманним містам із столичними функціями, рівнем забезпечення власним виробництвом безпосередніх потреб населення.. Низький рівень інтересу до розвитку національних держав у СРСР, невдала спроба створити радянську “націю” призвели для Києва до обмеженості політичної функції, надмірної міграції до міста, розвитку неадекватного у галузевому та просторовому плані господарського комплексу, однієї з найгірших з-поміж європейських столиць екологічної ситуації, низького рівня політичної свідомості та культури в країні.

Висновок. Проведене виділення історико-географічних зрізів та обґрунтування визначних для них трансформацій історико-географічних зрізів може бути основою для виділення відповідних історико-географічних зрізів в межах уже виділених та окремих регіонів країни, для проведення історико-географічного районування території України. Важливе його врахування також для розробки та впровадження стратегії суспільного розвитку в столиці, Україні загалом та регіональної політики держави.

Список літератури

1. Археологія Української РСР. У 3-х т. Т.3 : Ранньослов'янський та давньоруський періоди. – К. : Наукова думка, 1975. – 502 с. 2. *Гладкий О.* Історичні фактори формування і розвитку промислових агломерацій України / О. Гладкий // Історія української географії – 2007. – Вип. 15 – С. 104–112. 3. *Жекулин В. С.* Историческая география: предмет и методы / В. С. Жекулин. – Л. : Наука, 1982. – 224 с. 4. История городов и сел УРСР. Киев [зав. ред. В. М. Кулаковский]. – К. : Гл. редакция УСЭ, 1979. – 595 с. 5. История Киева : В 2 тт. [гл. ред. О. К. Касименко]. – К. : Изд-во АН УССР, 1963. – Т. 1. – 663 с. 6. *Лановик Б. Д.* Історія господарства: Україна і світ / Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М. – К. : Вища школа, 1995. – 480 с. 7. *Мельничук А. Л.* Історична суспільна географія як навчальна та наукова дисципліна / А. Л. Мельничук // Економічна і соціальна географія. – 2008. – Вип. 58. – С. 58–62. 8. *Мельничук А. Л.* Підходи до визначення історико-географічних зрізів формування та розвитку суспільно-географічного комплексу України / А. Л. Мельничук // Історія української географії. – 2008. – Вип. 18. – С. 90–96. 9. *Рыбаков Б. А.* Ремесло древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М. : Изд-во АН СССР, 1948. – 803 с. 10. *Толочко П. П.* Історична топографія стародавнього Києва / П. П. Толочко. – К. : Наукова думка, 1970. – 320 с. 11. УРСР у цифрах в 1974 році. Короткий статистичний довідник. [Упорядники В. Савченко, Є. Пенто]. – К. : Техніка, 1975. – С. 175 с.

Мельничук А. Л. Розвиток міста Києва на основних історико-географічних зрізах. У статті запропоновано авторське бачення щодо виділення історико-географічних зрізів формування та розвитку міста Києва. Виявлено основні його трансформації на кожному з них. Зміни у розвитку міста передано крізь призму провідних суспільно-географічних процесів: природокористування, розселення населення, господарського, політичного та культурного розвитку. Визначено глибину прояву суспільних процесів минулих часів на сучасний суспільний розвиток столиці України.

Ключові слова: історико-географічні зрізи, Київ, просторові трансформаційні процеси, місто

Мельничук А. Л. Развитие города Киева на основных историко-географических срезях. В статье предложено авторское видение о выделении историко-географических срезов формирования и развития города Киева. Выявлены основные его трансформации на каждом из них. Изменения в развитии города переданы через призму ведущих общественно-географических процессов: природопользования, расселения населения, хозяйственного, политического и культурного развития. Определена глубина проявления общественных процессов прошлых времен на развитие столицы Украины в нынешнее время.

Ключевые слова: историко-географические срезы, Киев, пространственные трансформационные процессы, город.

Melnychuk A.L. development of Kyiv at the main historical-geographical cross-sections. The authors' view on the historical-geographical cross-sections, relevant to the formation and development of Kyiv, is proposed in the article. Basic transformational processes are revealed at the each cross-section. Changes in the city development are reviewed in terms of the leading social and geographical processes, namely natural resource management, population resettlement, economic, political and cultural development. The depth of past social processes' manifestation in the modern social development of Ukrainian capital is determined.

Keywords: historical-geographical cross-sections, Kyiv, spatial transformational processes, city.

Надійшла до редколегії 22.02.2013